

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE
KLASA I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO
- wymagania edukacyjne i kryteria oceniania

Informacje opracowano na podstawie materiałów wydawnictwa OPERON.

Kształcenie w zakresie podstawowym

Cele kształcenia

Wykorzystanie i tworzenie informacji

Uczeń:

- znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli;
- wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je;
- jest otwarty na odmienne poglądy;
- gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów

Uczeń:

- rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

Współdziałanie w sprawach publicznych

Uczeń:

- współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich;
- sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego;
- zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

Znajomość zasad i procedur demokracji

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.

Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej

Uczeń:

- opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony

Uczeń :

- wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.

Postawy i nawyki

- odczuwanie więzi ze wspólnotą lokalną, narodową;
- szacunek dla zasad państwa demokratycznego;

- poszanowanie prawa, obowiązku posiadania dokumentów i respektowania zasad obowiązujących w Polsce;
- zaangażowanie w kampanie, programy, akcje inicjowane przez instytucje i organizacje pozarządowe;
- poszanowanie dobra wspólnego;
- świadomość swoich praw i obowiązków, godzenia dobra i wolności własnej z dobrem i wolnością innych;
- odpowiedzialność za własne słowa i działania, a także pełnione role społeczne;
- szukanie form współpracy i porozumienia z innymi;
- otwartość na odmienne poglądy, obyczaje i zachowania innych;
- tolerancja, przeciwstawianie się dyskryminacji i przeciwdziałanie przestępstwu;
- wrażliwość społeczna, reagowanie na krzywdę innych;
- poczucie sprawiedliwości społecznej;
- dostrzeganie przykładów łamania praw człowieka;
- odczuwanie wrażliwości na krzywdę innych;
- poszanowanie prawa do prywatności.

Zagadnienia:

I. Edukacja i praca w Polsce i UE

- Prawa i obowiązki ucznia.
- Zadania Rzecznika Praw Dziecka oraz Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Procedury egzaminu zawodowego i maturalnego.
- Zasady przyjmowania kandydatów na studia.
- Systemy rekrutacji na uczelnie w Polsce i Unii Europejskiej.
- Zadania urzędów pracy.
- Zasady wypełniania formularza podatku dochodowego PIT.
- Rodzaje umów cywilno-prawnych zawieranych przez pracodawców z pracownikiem.
- Zasady zakładania firmy w Polsce i UE.
- Wzory pism CV i aplikacji.
- Prawa pasażerów w Unii Europejskiej.
- Postanowienia Schengen.
- Zasady ubezpieczeń turystycznych.
- Zasady zatrudniania pracowników w UE.
- Program EURES.
- Zasady bezpiecznego podróżowania.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie wiadomości:

Uczeń:

Edukacja i praca w Polsce i UE

- wymienia prawa i obowiązki ucznia;
- wie, kto jest mediatorem w konfliktach między uczniem i nauczycielami;
- podaje instytucje, które zajmują się ochroną praw ucznia;

- zna strukturę szkolnictwa wyższego w Rzeczypospolitej i w Europie;
- wymienia zasady przyjmowania do szkół wyższych;
- przedstawia warunki podejmowania przez młodych Polaków nauki w Unii Europejskiej;
- wyjaśnia pojęcia: *matura międzynarodowa*, *Proces Boloński*;
- wymienia rodzaje studiów wyższych;
- przedstawia, jakie możliwości zarabiania mają młodzi ludzie w strefie Schengen;
- podaje, jakie umowy mogą zawierać młodzi ludzie i jakie są zasady opodatkowania ich dochodów;
- wyjaśnia pojęcia: *wiza*, *azyl*, *ekstradycja*, *ENA (Europejski Nakaz Aresztowania)*, *EKUZ (Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego)*, *Europass-CV*;
- wyjaśnia, co jest skutkiem z wejścia Polski do strefy Schengen;
- zna zasady bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie;
- zna zasady zakładania firmy i samozatrudnienia w Unii Europejskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Uczeń:

Edukacja i praca w Polsce i UE

- wyszukuje prawa i obowiązki ucznia, ujęte w przepisach prawa oświatowego;
- rozpoznaje przypadki naruszania praw ucznia, proponuje odpowiednie środki w celu ich ochrony;
- wyszukuje instytucje, które zajmują się ochroną praw ucznia;
- charakteryzuje system oświatowy w Polsce;
- omawia na wybranych przykładach zasady przyjmowania do szkół wyższych w Polsce oraz możliwości podejmowania nauki w Unii Europejskiej;
- przedstawia możliwości zarobkowania młodych ludzi i zasady ich zatrudnienia w Polsce i w Unii Europejskiej;
- sporządza Europass-CV;
- charakteryzuje podstawowe pojęcia związane z przynależnością do strefy Schengen: *wiza*, *azyl*, *ekstradycja*, *ENA (Europejski Nakaz Aresztowania)*, *Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego*;
- przedstawia, jak uniknąć ryzyka wypadku lub kradzieży;
- wie, jak postąpić w razie wypadku lub kradzieży;
- wie, gdzie szukać pomocy w razie wypadku lub kradzieży.

II. Młody obywatel w urzędzie

- Zasady nabywania obywatelstwa polskiego – Ustawa o obywatelstwie.
- Prawa i obowiązki obywatela Unii Europejskiej.
- Zasady nabywania obywatelstwa Unii Europejskiej.
- Zasady działania BIP.
- Zadania samorządów w zakresie wydawania dokumentów (dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, dowód rejestracyjny).
- Zasady sądowe zmiany nazwiska.
- Zadania administracji zespolonej i niezespolonej.

- Prawa obywatela w urzędzie.
- Formułowanie pism urzędowych.
- Zasady odwołania się od decyzji urzędu.
- Wybory do organów władzy ustawodawczej i wykonawczej.
- Ordynacja wyborcza, bierne i czynne prawo wyborcze, zadania PKW.
- Systemy wyborcze: proporcjonalny, większościowy, mieszany; frekwencja wyborcza.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie wiadomości:

Młody obywatel w urzędzie:

- definiuje pojęcie obywatelstwa;
- wyjaśnia, w jaki sposób nabywa się obywatelstwo polskie i unijne;
- wyjaśnia pojęcia: *informacja publiczna, tajemnica państwowa, powództwo, zażalenie, petycja*;
- wymienia dokumenty, które stanowią informację publiczną;
- zna sposoby pozyskiwania informacji publicznej;
- wymienia dokumenty, do których posiadania zobowiązany jest obywatel Unii Europejskiej;
- wie, jakie dokumenty regulują kwestie obywatelstwa;
- wyjaśnia podstawowe pojęcia związane z uzyskiwaniem dokumentów: *dowód osobisty, dowód rejestracyjny, paszport, prawo jazdy*;
- zna wymagania związane z uzyskaniem powyższych dokumentów;
- wyjaśnia, co może zrobić obywatel, jeśli nie zgadza się z decyzją urzędu;
- definiuje pojęcia: *referendum, ubezwłasnowolnienie, bierne i czynne prawo wyborcze, frekwencjawyborcza*;
- zna formy udziału obywateli w życiu publicznym;
- podaje formalne warunki, jakie spełnić musi obywatel, by wziąć udział w wyborach;
- wie, od jakiego wieku przysługują prawa wyborcze.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Uczeń:

Młody obywatel w urzędzie

- określa fundamentalne zasady demokracji;
- ocenia realizację poszczególnych zasad demokracji w RP;
- porównuje zasady nabycia obywatelstwa: prawo krwi i prawo ziemi;
- analizuje zasady nabycia i utraty obywatelstwa polskiego;
- wskazuje dokumenty, które zawierają informacje publiczne, i określa zasady ich stosowania;
- analizuje przypadki, kiedy obywatel może spotkać się z odmową udostępniania informacji publicznej;
- wypełnia wnioski: o wydanie dowodu osobistego, o wydanie paszportu, o wydanie prawa jazdy, o zarejestrowanie motocykla i samochodu;
- potrafi zastosować odpowiednie procedury odwoławcze od decyzji urzędów;
- potrafi napisać podanie w formie żądania, zażalenia lub odwołania;

- sporządza urzędowy wniosek, skargę i odwołanie;
- omawia czynne i bierne prawo wyborcze;
- analizuje przyczyny niskiej frekwencji w wyborach i proponuje zmiany w prawie wyborczym.

III. Prawo i sądy

- Podstawowe pojęcia i funkcje prawa, norma społeczna, hierarchizacja aktów prawnych, zasady niezawisłości sędziów.
- Gałęzie i dziedziny prawa, klasyfikacja źródeł prawa.
- Zasady publikowania aktów prawnych w Polsce: Dziennik Ustaw, Monitor Polski.
- Struktura sądownictwa w Polsce, postępowanie karne, cywilne, administracyjne.
- Zasady postępowania karnego; mediacje.
- Zasady postępowania cywilnego.
- Strony procesu cywilnego; oświadczenie woli.
- Prawa stron procesu cywilnego.
- Sposoby rozwiązywania konfliktów w rodzinie.
- Etapy postępowania rozwodowego oraz spadkowego.
- Zasady dziedziczenia.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie wiadomości:

Prawo i sądy

- wyjaśnia podstawowe pojęcia związane z prawem: *prawo, przestępstwo, przepis prawny, norma prawna, prawo karne, prawo cywilne, pozew*;
- zna rodzaje norm prawnych i budowę normy;
- wyjaśnia, czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych;
- wymienia podstawowe zasady prawa („prawo nie działa wstecz”, „nieznajomość prawa szkodzi”, domniemanie niewinności) i funkcje prawa;
- wie, co to jest ratyfikacja;
- rozróżnia gałęzie prawa;
- wyjaśnia różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym;
- wyjaśnia podstawowe pojęcia: *przestępstwo, prawo karne, prawo cywilne, pozew, prawo zwyczajowe*;
- wyjaśnia pojęcia: *niezawisłość, immunitet, ławnik, oskarżyciel, obrońca, pełnomocnik, świadek koronny, świadek incognito*;
- przedstawia konsekwencje łamania prawa;
- przedstawia uczestników i przebieg procesu sądowego: cywilnego i karnego;
- wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa;
- wie, kiedy można wnieść pozew do sądu;

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Uczeń:

Prawo i sądy

- określa, co to jest prawo;

- wskazuje różnice między normami prawnymi, religijnymi, moralnymi i obyczajowymi;
- rozróżnia elementy normy prawnej (hipotezę, dyspozycję i sankcję);
- rozróżnia rodzaje norm;
- wskazuje funkcje i zadania prawa;
- potrafi scharakteryzować podstawowe zasady prawa;
- określa konsekwencje ich łamania;
- potrafi przedstawić hierarchię aktów prawnych;
- uzasadnia potrzebę niezależności i niezawisłości sędziów;
- uzasadnia potrzebę niezależności sądów i niezawisłości sędziów;
- znajduje wskazany akt prawny i interpretuje proste przepisy prawne;
- określa różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym;
- wskazuje, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy;
- rozróżnia prawa i obowiązki obywatela w trakcie postępowania karnego i cywilnego;
- sporządza zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa;
- przedstawia reprezentantów strony procesowej w postępowaniu karnym i cywilnym;
- omawia poszczególne etapy postępowania sądowego;
- uzasadnia znaczenie mediacji;
- sporządza pozew z powództwa cywilnego (według wzoru);
- określa główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa.

IV. Bezpieczeństwo

- Zadania policji, straży miejskiej oraz pracowników służb porządkowych w Polsce.
- Organizacja i zadania prokuratury.
- Uprawnienia służb porządkowych w państwie polskim.
- Rodzaje mandatów oraz ogólne zasady przyznawania punktów karnych w sytuacji wykroczeń drogowych.
- Klasyfikacja przestępstw w stosunku do dzieci i młodzieży.
- Problem handlu ludźmi we współczesnym świecie.
- Działalność organizacji pozarządowych w zakresie ochrony przed współczesnym niewolnictwem, procedury niebieskiej karty.
- Rodzaje i sposoby lokalnej pomocy osobom pokrzywdzonym.
- Skutki stosowania używek.
- Zakres odpowiedzialności nieletnich.
- Środki poprawcze, środki wychowawcze, zakład poprawczy.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie wiadomości:

Bezpieczeństwo

- wymienia instytucje, które realizują zadania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego w Rzeczypospolitej;
- przedstawia uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych;
- wyjaśnia pojęcia przestępczości i patologii społecznej;
- podaje przykłady przestępstw, których ofiarą najczęściej padają młodzi ludzie;
- wie, jak można uniknąć stania się ofiarą przestępstwa;

- wie, gdzie można zgłosić się po pomoc;
- zna zasady bezpiecznego zachowania w sytuacji zagrożenia;
- zna przepisy dotyczące sprzedaży napojów alkoholowych, używania tytoniu i wyrobów tytoniowych;
- wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie przestępstwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Uczeń:

Bezpieczeństwo

- rozpoznaje logo poszczególnych instytucji i charakteryzuje zadania tych instytucji;
- omawia uprawnienia instytucji odpowiedzialnych za porządek i bezpieczeństwo wewnętrzne – rozpoznaje przejawy ich naruszenia;
- nawiązuje kontakt (osobisty, telefoniczny lub mailowy) z funkcjonariuszem policji (np. dzielnicowym) i na podstawie uzyskanych informacji sporządza notatkę lub wykres dotyczący przestępczości w swojej okolicy;
- omawia problem przestępczości w Polsce;
- pozyskuje dane do sporządzenia wykresu lub notatki o przestępczości w najbliższym otoczeniu;
- charakteryzuje zjawiska patologiczne i wie, jak można im przeciwdziałać;
- charakteryzuje zasady, według których nieletni odpowiadają za popełnienie przestępstwa;
- omawia wpływ alkoholu i tytoniu na organizm człowieka;
- przedstawia przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów i narkotyków oraz wskazuje konsekwencje ich łamania;

V. Prawa człowieka

- Geneza praw człowieka.
- Konstytucja 3 maja a prawa człowieka.
- Gwarancje ogólne dla praw i wolności człowieka.
- Dokumenty międzynarodowe w ochronie praw człowieka.
- Europejski system ochrony praw człowieka.
- Trzy generacje praw człowieka.
- Uniwersalizm praw człowieka.
- Prawa dziecka.
- Przyczyny łamania praw człowieka.
- Kara śmierci w systemie karnym.
- Zasady prawne ochrony danych osobowych w kontekście praw człowieka.
- Prawa obywatela i człowieka w kontaktach z mediami.
- Zakres odpowiedzialności za słowo i przekaz informacji w mediach.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie wiadomości:

Prawa człowieka

- zna historię praw człowieka;
- wymienia najważniejsze dokumenty związane z prawami człowieka;

- podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka;
- wymienia organizacje wchodzące w skład uniwersalnego i europejskiego systemu ochrony praw człowieka.
- wyjaśnia, na czym polega współczesny system ochrony praw człowieka;
- wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka oraz dziecka;
- wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
- zna generacje praw człowieka;
- wyjaśnia znaczenie pojęcia *łamanie praw człowieka*;
- podaje przykłady łamania praw człowieka;
- wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, prawo do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Uczeń:

Prawa człowieka

- przedstawia historię praw człowieka;
- charakteryzuje uniwersalny i europejski system ochrony praw człowieka;
- charakteryzuje pojęcie praw człowieka;
- rozróżnia trzy generacje praw człowieka i wyjaśnia, jakie prawa zawierają;
- przedstawia katalog podstawowych praw człowieka i charakteryzuje prawa obywatelskie, polityczne, gospodarcze, socjalne i kulturalne;
- dokonuje analizy prawa do życia i ocenia problem eutanazji;
- określa przyczyny łamania praw człowieka;
- omawia przypadki łamania praw człowieka;
- znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i proponuje działania, które mogą temu zaradzić;
- dokonuje analizy wybranych fragmentów Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka;
- wyszukuje przykłady naruszania prawa do prywatności;
- uzasadnia potrzebę funkcjonowania prawa, które chroni dobra osobiste.

VI. Ochrona praw i wolności

- Zasady postępowania sądowego w Polsce.
- Zadania Trybunału Konstytucyjnego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka.
- Zadania Trybunału Europejskiego w Strasburgu.
- Organizacje zajmujące się ochroną praw człowieka.
- Rodzaje tolerancji i nietolerancji.
- Rodzaje dyskryminacji i ich przyczyny.
- Znajomość polskich organizacji pozarządowych niosących pomoc potrzebującym.
- Zasady wolontariatu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie wiadomości:

Ochrona praw i wolności

- zna podstawę prawną ochrony praw człowieka w Polsce i instytucje do tego powołane;
- przedstawia główne środki ochrony praw i wolności w Polsce;
- wyjaśnia znaczenie pojęcia *organizacja pozarządowa*;
- przedstawia działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka;
- wymienia najważniejsze organizacje pozarządowe ochrony praw człowieka działające w Polsce i na świecie;
- wyjaśnia znaczenie pojęć: *szowinizm, rasizm, antysemityzm, ksenofobia i homofobia*;
- wymienia rodzaje nietolerancji;
- wie, w jakich przypadkach można złożyć skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.
- wyjaśnia znaczenie pojęć: *wolontariat, pomoc humanitarna, równość płci, wolność słowa*.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia w zakresie umiejętności

Uczeń:

Ochrona praw i wolności

- przedstawia główne środki ochrony praw i wolności w RP;
- uzasadnia, kiedy obywatel może wnieść skargę konstytucyjną;
- omawia podstawowe zadania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka;
- ocenia pracę Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka, opierając się na przykładach z życia;
- potrafi napisać skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich lub Rzecznika Praw Dziecka;
- klasyfikuje organizacje, które tworzą uniwersalny system rządowy i europejski system ochrony praw człowieka;
- uzasadnia znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- omawia działalność podstawowych organizacji pozarządowych: Czerwonego Krzyża, Amnesty International, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka;
- potrafi napisać apel do organizacji pozarządowej;
- potrafi wskazać podobieństwa i różnice w zakresie ochrony przed dyskryminacją zawarte w tekstach *Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych* i *Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*;
- wyszukuje ze źródeł, prasy i życia codziennego, przykłady dotyczące powyższych postaw.

Kryteria oceniania

Celem nauczania przedmiotu wiedza o społeczeństwie jest nie tylko zdobywanie wiedzy, ale przede wszystkim kształtowanie postaw niezbędnych do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, postaw społecznych i etycznych.

I. EDUKACJA I PRACA W POLSCE I W UNII EUROPEJSKIEJ

WYMAGANIA PROGRAMOWE

PODSTAWOWE (dopuszczający, dostateczny)

Po realizacji tego działu uczeń:

- zna podstawowe akty prawne w szkole, np. statut szkoły
- potrafi wymienić instytucje, do których może się zwrócić o pomoc
- zna podstawowe prawa i obowiązki ucznia obowiązujące w swojej szkole
- zna procedury dochodzenia praw ucznia w swojej szkole
- zna niektóre prawa i obowiązki ucznia w szkole
- zna procedury dochodzenia praw w szkole oraz w kuratorium oświaty
- zna ogólne zasady egzaminu maturalnego i egzaminu zawodowego
- zna karne skutki plagiatu
- zna ogólne zasady rekrutacji na studia
- potrafi zaplanować własną karierę zawodową
- zna ogólne zasady rozliczania podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT)
- potrafi w miarę bezbłędnie napisać CV oraz Europass CV
- potrafi wymienić rodzaje umów o pracę
- wie, co to jest CV i list motywacyjny
- potrafi scharakteryzować rodzaje niektórych umów o pracę
- zna podstawowe prawa pasażerów w Polsce
- rozumie, na czym polega układ z Schengen
- zna podstawowe zasady bezpiecznego podróżowania
- zna telefon alarmowy 112
- zna datę przystąpienia Polski do strefy Schengen i podstawowe korzyści wynikające z przynależności do tej strefy
- zna wybrane rodzaje ubezpieczeń turystycznych
- zna organizacje, które niosą pomoc w razie kłopotów za granicą

PONADPODSTAWOWE (dobry, bardzo dobry, celujący)

Po realizacji tego działu uczeń:

- wie, co to jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki
- zna wszystkie prawa i obowiązki ucznia
- zna procedury dochodzenia praw w szkole, kuratorium oświaty oraz przed sądami
- potrafi napisać skargę do dyrektora szkoły w związku z łamaniem praw ucznia
- potrafi wyjaśnić, co to jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki
- potrafi wymienić wszystkie dokumenty, w których są zawarte prawa ucznia (Ustawa o systemie oświaty, statut szkoły, konstytucja RP) – rozumie, czym jest skarga do WSA w sprawie decyzji kuratora, wie, co to jest zażalenie lub skarga kasacyjna
- zna międzynarodowy kontekst uchwalenia Konwencji o ochronie praw dziecka
- zna mechanizmy jurysdykcji administracyjnej w sprawie praw i obowiązków ucznia
- zna drogę postępowania sądowego przed organami sądowymi w Polsce
- zna zasady działania programu Erasmus oraz EHEA
- zna system szkolnictwa wyższego w Polsce
- zna system boloński i zasady jego działania
- wie, które kierunki studiów pozostały dwustopniowe
- zna zakres działania Państwowej Komisji Akredytacyjnej
- wie, gdzie znaleźć informacje o karnych skutkach plagiatu
- zna dokładne zasady działania programu Erasmus
- zna warunki i zasady studiowania na kontynencie amerykańskim (np. w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie)
- potrafi napisać CV, Europass CV oraz list motywacyjny
- zna rodzaje umów oraz potrafi wskazać różnice pomiędzy nimi
- zna wysokość płacy minimalnej w Polsce
- potrafi porównać wysokość płac minimalnych w Polsce z innymi krajami UE
- zna zasady obliczania płacy minimalnej

	<p>w Polsce różne umowy o pracę i wskazuje ich zalety i wady</p> <ul style="list-style-type: none"> – potrafi bez większych błędów napisać CV i list motywacyjny – potrafi scharakteryzować etapy zakładania firmy – bezbłędnie napisać CV i list motywacyjny – zna zapisy aktów międzynarodowych dotyczące praw ucznia – potrafi wymienić kraje należące do strefy Schengen – zna programy pomagające w poszukiwaniu pracy na terenie UE – potrafi wymienić i wskazać na mapie niebezpieczne miejsca na świecie dla podróżujących – wyjaśnia, dlaczego nie należy do tych miejsc podróżować – wie, co oznacza obowiązek nostryfikacji dyplomu – zna zasady działania programu EURES i potrafi z niego korzystać – potrafi wymienić warunki ubezpieczenia zdrowotnego na terenie UE – zna i potrafi scharakteryzować prawa pasażerów lotniczych – zna historię powstania strefy Schengen
--	---

II. MŁODY OBYWATEL W URZĘDZIE

<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – definiuje pojęcia: obywatelstwo, prawo krwi, prawo ziemi – wie, kto nadaje obywatelstwo polskie – zna podstawowe prawa i obowiązki obywatela państwa polskiego – wie, co to jest BIP – potrafi wymienić podstawowe uprawnienia przysługujące obywatelowi Polski oraz UE – wie, co to jest podwójne obywatelstwo – zna zasady przyznawania obywatelstwa polskiego cudzoziemcom – zna podstawowe prawa dostępu do informacji publicznej – potrafi wypełnić wniosek o udostępnienie informacji publicznej – wie, który urząd wydaje podstawowe dokumenty, takie jak: dowód osobisty, paszport, prawo jazdy – potrafi w miarę poprawnie wypełnić formularze potrzebne do wydania tych dokumentów 	<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozumie, na czym polega proces naturalizacji – zna organy nadające obywatelstwo polskie – wie, który traktat UE wprowadził pojęcie obywatelstwa UE – wie, czym różni się obywatelstwo UE od obywatelstwa krajowego – zna ograniczenia w dostępie do informacji publicznej – wie, czym jest ENA – potrafi przeanalizować wszystkie przypadki, w których jest możliwa zmiana obywatelstwa polskiego lub naturalizacja – wie, kiedy można dokonać ekstradycji obywatela polskiego – wie, czym zajmuje się DIP – potrafi wskazać znowelizowany artykuł konstytucji RP w sprawie ekstradycji obywatela polskiego – potrafi przedstawić problem repatriantów w Polsce – zna pojęcia: petent, wiza
---	--

<ul style="list-style-type: none"> – wie, kto jest uprawniony, aby posiadać dowód osobisty – wie, kto może się ubiegać o prawo jazdy i paszport – wie, kto może się ubiegać o dowód osobisty i na jakich warunkach – wie, jakie zabezpieczenia ma dowód osobisty – zna kategorie praw jazdy – zna procedury rejestracji pojazdów – wie, jakie sprawy można załatwić w urzędzie gminy – zna podstawowe prawa obywatela państwa polskiego w urzędzie – wie, co można załatwić w urzędzie powiatowym i wojewódzkim – potrafi poprawnie sformułować skargę nadziałania administracji publicznej – potrafi wymienić podstawowe prawa wyborcze – rozróżnia czynne i bierne prawo wyborcze – potrafi wyjaśnić zasady wyborów w Polsce – rozumie, co to jest cenzus wyborczy – wie, jak wziąć udział w wyborach w przypadku, gdy się jest poza miejscem stałego zamieszkania – wyjaśnia zasadę działania systemu proporcjonalnego, który obowiązuje w Polsce – zna różnice wynikające ze stosowania dwóch systemów wyborczych: proporcjonalnego i większościowego 	<ul style="list-style-type: none"> – wie, kiedy i na jaki czas można uzyskać paszport – wie, co to jest paszporty biometryczne – zna zasady zmiany nazwiska – wie, na jakich zasadach dokonuje się rejestracji aut zabytkowych – wie, od kiedy obowiązują w Polsce białe tablice rejestracyjne i dlaczego doszło do zmiany wzorów tablic – wie, jak uzyskać dostęp do informacji publicznej w urzędzie w swojej miejscowości (urząd gminny, powiatowy, wojewódzki) – definiuje pojęcie administracji zespolonej i niezespolonej – zna schemat działania administracji publicznej w Polsce – rozumie, czym jest decyzja, a czym postanowienie wydane przez urzędnika – zna zasady przeprowadzania referendum lokalnego, np. w sprawie odwołania władz lokalnych – zna drogę postępowania administracyjnego i drogę jurysdykcyjno-administracyjną w przypadku złożenia skargi na działanie urzędów – potrafi podać przykłady gmin i województw, w których skutecznie przeprowadzono referenda lokalne – zna zasady głosowania obywateli polskich za granicą – zna podstawowe zadania PKW – zna ogólne zasady przeprowadzania wyborów do sejmu i senatu w Polsce oraz do Parlamentu Europejskiego – potrafi wskazać wady i zalety systemu proporcjonalnego i większościowego – potrafi wymienić państwa, w których obowiązuje system wyborczy większościowy, i te, w których stosuje się system mieszany – potrafi scharakteryzować działanie obu systemów wyborczych
--	--

III. PRAWO I SĄDY

<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <p>prawa</p> <ul style="list-style-type: none"> – potrafi wymienić co najmniej dwie funkcje prawa – rozumie, co to są normy społeczne – zna dwie zasady prawa – wie, czym jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – zna wybrane funkcje i zasady prawa – zna i potrafi scharakteryzować wybrane 	<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna funkcje i zasady prawa – zna i potrafi scharakteryzować normy społeczne – potrafi wymienić niektóre szczegółowe zasady prawa – zna i potrafi scharakteryzować hierarchię aktów prawnych obowiązujących w Polsce – wie, gdzie publikuje się w Polsce akty prawne – zna zasady funkcjonowania sądów w Polsce – potrafi wymienić i wyjaśnić łacińskie określenia
--	---

<p>normy społeczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - zna ogólną hierarchię aktów prawnych obowiązujących w Polsce (konstytucja, ustawa, rozporządzenie) - wie, co to jest niezawisłość sędziów i niezależność sądów - zna podstawowe zadania KRS - potrafi wymienić źródła prawa w znaczeniu instytucjonalnym - wie, czym jest Dziennik Ustaw i Monitor Polski - zna pozycję Sądu Najwyższego w strukturze sądownictwa RP - zna organy kontroli przestrzegania prawa - zna podział prawa ze względu na pochodzenie prawa - potrafi wymienić podstawowe gałęzi prawa - zna podstawową strukturę sądownictwa w Polsce - zna wybiórczo organy ochrony prawnej i kontroli - potrafi zdefiniować, czym są przestępstwo oraz prawo karne - zna zakres odpowiedzialności nieletnich w rozumieniu kodeksu karnego - potrafi zdefiniować społeczną szkodliwość czynu - wie, kto ponosi pełną odpowiedzialność karną za swoje czyny - zna pojęcie mediacji - zna strony procesu karnego: oskarżony, prokurator, sędzia, obrońca - potrafi scharakteryzować zadania stron procesu - rozumie, czym jest zawiadomienie o zaistnieniu przestępstwa - potrafi sporządzić pismo o takim charakterze - wie, czym jest postępowanie przygotowawcze - potrafi zdefiniować osobę fizyczną i osobę prawną - rozumie, czym jest zdolność prawna i kto ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych - wie, czym jest umowa jako oświadczenie woli - zna granice wieku, decydujące o uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych - zna prawa osób o ograniczonej zdolności do czynności prawnych - zna strony procesu cywilnego: powód i pozwany - zna zadania ławnika i komornika - zna prawa świadka w procesie cywilnym - rozumie, czym są postępowanie 	<p>zasad prawa</p> <ul style="list-style-type: none"> - interpretuje symbol Temidy - potrafi wyjaśnić współczesną koncepcję prawa - zna systematyzację norm społecznych według Marii Ossowskiej - potrafi przedstawić drogę zawodową sędziego w Polsce - potrafi wyjaśnić zasady funkcjonowania sądów w Polsce - zna rzymskie podstawy współczesnego prawa - potrafi wymienić i scharakteryzować podstawowe źródła prawa - potrafi scharakteryzować trzy wybrane gałęzie prawa - potrafi scharakteryzować strukturę sądownictwa w Polsce - zna organy ochrony prawnej i kontroli - potrafi wyjaśnić różnice między Monitorem Polskim i Dziennikiem Ustaw - charakteryzuje gałęzie prawa - rozumie, czym jest prawo materialne, a czym – prawo procesowe - zna zadania instytucji europejskich odpowiedzialnych za tworzenie prawa; rozumie w jakim zakresie państwo polskie jest zobowiązane respektować prawo europejskie - potrafi zdefiniować czyn, bezprawność czynu oraz czyn zawiniony - potrafi zdefiniować prawo karne materialne - rozumie, na czym polegają mediacje w sprawach karnych - potrafi zdefiniować zaniechanie oraz czyn zagrożony karą - potrafi przedstawić sposoby mediacji i podać przykłady mediacji na drodze sądowej - zna prawa pokrzywdzonego i oskarżonego - zna wybrane prawa świadka - wie, na czym polega funkcja ławnika - potrafi scharakteryzować postępowanie procesowe w procesie karnym - potrafi porównać postępowanie procesowe w procesie karnym w Polsce i w Stanach Zjednoczonych - wie, czym jest zdolność do czynności prawnych i jej ograniczenia - zna rodzaje oświadczeń woli - rozumie pojęcie arbitrażu - wyjaśnia, czym są mediacje w sprawach cywilnych oraz ich znaczenie - potrafi porównać sposoby rozwiązywania sporów obowiązujące w Polsce - potrafi wskazać przyczyny opieszałości polskich
---	--

<p>rozpoznawcze oraz postępowanie procesowe i nieprocesowe</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozumie, co to jest mediacja – definiuje pojęcie małżeństwa wie, czym jest ślub konkordatowy – definiuje pojęcia: rozwód, testament – zna podstawowe zasady dziedziczenia – potrafi wskazać różnice między ustawową a umowną wspólnotą majątkową 	<p>sądów</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna wszystkie prawa stron procesu cywilnego – zna wszystkie etapy postępowania cywilnego (rozumie, czym różni się ono od postępowania karnego) – potrafi wskazać różnicę w prawie zwyczajowym a prawie pisanym – rozumie, czym jest dziedziczenie ustawowe oraz tzw. zachówek – zna prawa alimentacyjne rodziców wobec dzieci oraz dzieci wobec rodziców – potrafi scharakteryzować postępowanie rozwodowe – zna najczęstsze przyczyny rozwodów w Polsce (na podstawie danych statystycznych GUS lub CBOS) – potrafi scharakteryzować postępowanie spadkowe – zna rodzaje testamentów i sposoby ich spisania – zna zasady uzyskania Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego
---	--

IV. BEZPIECZEŃSTWO

<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – definiuje funkcję prokuratora – zna podstawowe prawa obywateli wobec policji oraz straży miejskiej – zna prawa policji wobec obywatela – zna zadania straży miejskiej i wie, czym różni się straż od policji – zna zadania straży granicznej – zna podstawowe prawa policji wobec obywateli – zna kary za wykroczenia drogowe – zna zasady zatrzymania i aresztu tymczasowego – odróżnia taryfikator mandatów od taryfikatora punktów karnych – rozumie, czym jest pedofilia, kazirodztwo – zna kwalifikacje czynów zabronionych na tle seksualnym – wie, czym zajmują się następujące organizacje: La Strada oraz Fundacja ITAKA – rozpoznaje rodzaje przemocy domowej – zna procedurę Niebieskiej Karty – zna organizacje niosące pomoc osobom pokrzywdzonym: Fundacja Dzieci Niczyje, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć – zna skutki uzależnienia od używek (narkotyków, alkoholu, papierosów) 	<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wie, kto może pełnić funkcję prokuratora – zna pojęcie i zadania asesora – wie, czym jest CBS – zna strukturę organizacyjną prokuratury w Polsce – zna wszystkie zadania policji, straży granicznej, straży ochrony kolei oraz straży miejskiej (gminnej) – potrafi scharakteryzować zadania CBA i porównać je z uprawnieniami CBS – wie, czym są środki przymusu bezpośredniego oraz kto i kiedy może je stosować – charakteryzuje uprawnienia straży granicznej i straży ochrony kolei – potrafi ocenić bezpieczeństwo własnej miejscowości na podstawie danych – potrafi przytoczyć dane policji i straży granicznej na temat nielegalnych emigrantów w Polsce – zna przepisy dotyczące kwalifikacji czynów takich jak gwałt i molestowanie – zna podstawowe zasady wsparcia dla osób pokrzywdzonych – rozumie, na czym polega handel ludźmi i potrafi wskazać przyczyny i skutki tego procederu – potrafi wskazać różne organizacje zajmujące się obroną pokrzywdzonych – zna przepisy ograniczające zażywanie używek
---	---

<ul style="list-style-type: none"> – zna podstawowe środki poprawcze wobec nieletnich – definiuje pojęcie demoralizacji – zna zakres odpowiedzialności osób nieletnich 	<ul style="list-style-type: none"> w miejscach publicznych – odróżnia środki poprawcze od środków wychowawczych – wskazuje skutki zażywania różnych używek dla zdrowia i życia człowieka – potrafi wskazać dane obrazujące problem uzależnień w Polsce – przedstawia wady i zalety systemu resocjalizacji młodych w Polsce
---	---

V. PRAWA CZŁOWIEKA

<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna zasady wolności praw zawarte w Konstytucji 3 maja – wie, czym jest konwencja genewska, rozpoznaje znaki międzynarodowego ruchu humanitarnego – wie, czym jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka – zna elementy europejskiego systemu ochrony praw człowieka – wie, na czym polega uniwersalny, indywidualny i niezbywalny charakter praw człowieka – zna podstawowe prawa dziecka – zna zadania Rzecznika Praw Dziecka – zna ustawowe przypadki ograniczenia praw człowieka – zna i rozumie prawa dziecka – potrafi wymienić podstawowe przyczyny łamania praw człowieka na świecie – przedstawia przyczyny łamania praw człowieka na świecie – zna podstawowe prawa obywatela w kontaktach z mediami – zna założenia Ustawy o ochronie danych osobowych z 1997 roku 	<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna historię idei praw człowieka – potrafi wymienić konwencje genewskie oraz omówić ich znaczenie – zna europejski system ochrony praw człowieka – potrafi porównać pod względem poszanowania wolności polskie i międzynarodowe akty prawne na przestrzeni wieków – zna współczesne organizacje powołane do ochrony praw człowieka – zna historię powstania PCK oraz Caritasu – zna trzy generacje praw człowieka i potrafi wymienić prawa wchodzące w ich skład – zna organizacje powołane do ochrony praw dziecka oraz praw człowieka – potrafi wyjaśnić pochodzenie generacji praw człowieka – zna historię uchwalenia praw człowieka i potrafi podać przyczyny powstania tego dokumentu – wskazuje kraje, w których do dziś stosuje się karę śmierci, i podaje przyczyny takiej sytuacji – wskazuje przyczyny i konsekwencje stosowania kary śmierci – prezentuje i uzasadnia własny pogląd na temat stosowania kary śmierci – przedstawia przyczyny historyczne, dla których zrezygnowano z kary śmierci w Europie i na świecie – wie, które informacje są objęte zakazem przetwarzania danych, i potrafi wskazać przyczynę tego zakazu – ocenia polski system ochrony danych osobowych – przedstawia problem ochrony danych osobowych w kontekście praw demokratycznych oraz praw człowieka (np. prawa do wolności) – przedstawia problem konieczności ograniczenia prawa wolności w zetknięciu z problemem terroryzmu na świecie
---	--

VI. OCHRONA PRAW I WOLNOŚCI

<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna uproszczoną drogę postępowania sądowego w Polsce – wie, czym się zajmuje Trybunał Konstytucyjny i Rzecznik Praw Obywatelskich – zna podstawowe prawa pacjenta – potrafi samodzielnie sporządzić skargę do Trybunału Konstytucyjnego i do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu oraz wnioski do Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka – rozumie, co to jest tolerancja – odróżnia działania dyskryminacyjne od tolerancyjnych – definiuje pojęcia: pluralizm, ksenofobia, szowinizm, totalitaryzm – definiuje pojęcie wolontariatu – zna podstawowe organizacje niosące pomoc humanitarną w Polsce – wie, kogo się określa mianem „więźnia sumienia” – zna działalność Amnesty International i Greenpeace’u – potrafi wymienić akcje podejmowane przez te organizacje – zna pojęcie eko-przestępstwa 	<p>Po realizacji tego działu uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka – potrafi przedstawić znaczenie organów powołanych do ochrony praw człowieka w Polsce – przedstawia problem stosowania tortur wobec osób podejrzanych o terroryzm w kontekście praw człowieka – potrafi przedstawić rodzaje dyskryminacji – przedstawia problemy różnych grup społecznych dotkniętych nietolerancją – przedstawia przyczyny i skutki zachowań nietolerancyjnych – przedstawia problem osób wykluczonych przez społeczeństwo – zna historię ruchu feministycznego w Europie – definiuje i wyjaśnia pojęcie freeganizmu – potrafi przedstawić wady i zalety wolontariatu – analizuje problem równości płci w Polsce – przedstawia problem ochrony środowiska w Polsce – zna historię powstania Amnesty International oraz Greenpeace’u
---	---

Literatura:

1. J. Korzeniowski, M. Machalek, *Edukacja obywatelska w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011.
2. G. Petty, *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*, wyd. III, przekład J. Bartosik, Sopot 2010.
3. Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i 4. promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, z dnia 30 kwietnia 2007 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 83 poz.562 z późn. zm.).
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).
5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 30 sierpnia 2012 r., Nr 165, poz. 977).
6. D. Sołtys, M. Szmigiel, *Doskonalenie kompetencji nauczycieli w zakresie diagnozy edukacyjnej*, Kraków 1999.

7. M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej, czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1997.
8. H. Hamer, *Klucz do efektywnego nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 1994.
9. B. Niemiecko, *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1999.
10. *Materiały edukacyjne programu Kreator*, Warszawa 1999.
11. E. Budnik, A. Muszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.
12. B. Niemiecko, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.
13. D. Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2006.
14. M. Giermakowski, *ABC konstruowania autorskiego programu nauczania przedmiotów ogólnokształcących*, Lublin 1996.
15. W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1981.